

קדמוניות

רבעון לעתיקות ארץ-ישראל וארצות המקרא
שנה כב • חוברת 1-2 (85-86) • תשמ"ט / 1989

העורך: אפרים שטרן
חברי המערכת: דוד אוסישקין, אברהם איתן,
מגן ברושי, יורם צפירי
סגנון: ראובן אשל
מתווה: אברהם פלדור
מרכז המערכת: יוסף אבירם

תוכן-העניינים

- 1 דבר העורך - אפרים שטרן
- 2 חפירות אפק / אנטיפאטריס - משה כוכבי
- תגליות בארץ**
- 21 ארץ גשור - ארכיאולוגיה אזורית של דרום הגולן בתקופת המקרא - משה כוכבי
- 27 הרטוב - יישוב מתקופת-הברונזה הקדומה I בשפלה - עמיחי מזר ופייר דה-מירושגי
- 33 תל אל-חמה במאה ה' לפני סה"נ - ג'יין קהיל, דוד טרלר וגרי ליפוביץ
- 39 כלי-משתה מתל דור - ברכה גוזזילברשטיין
- 42 כתובת-הקדשה מדור למושל סוריה (?) - דב גרא וחנה כותן
- 43 הערה לפסיפס הרומי ממגדל אשר לחוף ים-כינרת - רוני רייך
- 45 מבצר רומי ומנזר מן התקופה הביזנטית בח'ירבת אל-כיליה - יצחק מגן
- תגובות והערות**
- 51 על: א' קמפינסקי, ביקורת על ספרו של י' פינקלשטיין, "הארכיאולוגיה של תקופת ההתנחלות והשופטים", קדמוניות, כ (תשמ"ד), עמ' 59 - אבי עופר; ושוב לעניין בית-המגורים הארצישראלי - מגן ברושי
- ספרים**
- 52 א' כשר: אדום, ערב וישראל - יהודים ועממי הספר בתקופה ההלניסטית והרומית; הנ"ל: כנען, פלשת, יוון וישראל - יהודים והערים ההלניסטיות בתקופת הבית השני - שמעון דר; נתקבלו במערכת - מגן ברושי
- ידיעות**
- 54 בחברה לחקירת ארץ-ישראל ועתיקותיה - יוסף אבירם
- 55 לזכר נעדרים: יעקב קפלן ז"ל - רם גופנא
- 56 פרס ישראל תשמ"ט לחברה

תמונת השער: אפק/אנטיפאטריס; מראה כללי מן האוויר (צילם: א' חי)
השער האחורי: דור; כלי-משתה בדמות ראש אדם, אייל וכלב (צילם: ז' רדובן)

PRINTED IN ISRAEL

כל הזכויות שמורות לחברה לחקירת ארץ-ישראל ועתיקותיה
סודר והדפס במפעלי דפוס בן-צבי, ירושלים

התאריך
קדמוניות
6431

כלי-משתה מתל דור

ברכה גוזיזילברשטיין

ממכלול הכלים שנתגלו בתל דור בוגלט באיכותו ובצורתו ספל בצורת ראש אדם. פניו רחבים, עצמות לחייו גבוהות, סנטרו ומצחו בולטים, ואפו רחב ופחוס. ראשו עטור תלתלים מסוגגנים, הערוכים בקבוצות בנות שלושה תלתלים. בחפירה נתגלה שבר נוסף בצורת ראש אדם בעל סנטר מנוקב. נראה לי, שהאומן יצר ספל בדמות ראש כושי, בדומה לנרות-הברונזה שרווחו במאה ה' לסה"נ. לנרות-הברונזה עיצוב זהה של פנים ושל תלתלים מסוגגנים.

קבוצה שנייה כוללת כלים זואומוורפיים, מהם אחד שלם בדמות אייל בוגר. הכלי נמצא יחד עם הספל דמוי-הכושי. שברים נוספים של כלים זהים נמצאו בחלקים שונים של האתר. גם כלים אלה נעשו בשני דפוסים נפרדים; החיבור ביניהם רחב במיוחד. עיצוב תלתלי האייל זהה לזה של הכושי. כן נוספו לו קרניים מסולסלות ופה מנוקב.

ממצא נוסף השייך לקבוצה הזואומוורפית הוא כלי בדמות כלב כורע. לכלב רעמת-שיער ארוכה, אוזניים זקופות והבעת פנים קשובה. גם לכלב פה מנוקב.

קבוצה זו נדירה יחסית בממצא הארצישראלי. על קיומה אנו יודעים רק מחפירות מעטות, כולן באתרים שלאורך החוף:

החפירות בתל דור נמשכות זה 9 עונות מטעם המכון לארכיאולוגיה של האוניברסיטה העברית בירושלים בראשותו של פרופ' א' שטרן, החברה לחקירת ארץ-ישראל ועתיקותיה וכמה אוניברסיטאות בחוץ-לארץ.

בחלקו העליון של התל נחשפו מבנים חשובים של העיר הרומית: מקדש, בית-מרחץ, מערכת רחובות, תעלות-ניקוז, מבני-ציבור גדולים ויילות.

כן נתגלו ממצאים רבים מן התקופה הרומית, שמהם ראוי לעיין במיוחד קבוצה של כלי-חרס העשויים בתבליט גבוה בדמות ראש אדם או חיה. הכלים נעשו בשני דפוסים נפרדים: מלא ואחור. לאחר שחברו שני החלקים נוספו בסיס שטוח, פייה עליונה מעוצבת וידיות. לעתים גם נוקב נקב למוזיגה.

החומר שממנו עשויים הכלים הוא חרס קשה צרוף היטב, המחופה בחיפוי בלתי-אחיד ורך. גוני החיפוי הם כתום, אדום ואפור, עם מעט ברק מתכתי. צבעי החיפוי והברק מעידים, שהאומן שאף לשוות לכלים אופי וצבע של כלי-ברונזה, שהיו אולי מושא החיקוי.

אני מודה לפרופ' א' שטרן על הרשות לפרסמם.

דור; כלי-משתה בדמות ראש אדם

שייצאו את כליהם למן המאה ה'ב' לפני סה"נ ועד שלהי המאה ה'ב' לסה"נ.¹ קביעה זו מבוססת על העובדה, שהחומר שממנו נעשו הכלים והטכניקה של ייצורם דומים לאלה של נרות החרס שנוצרו בקנידוס בתקופה הרומית. בחפירות בקנידוס נתגלו כלים רבים מסוג זה, ואף נמצאה פסולת של בית יוצר שבו נוצרו כלים אלה.

במעבדות של אוניברסיטת אוקספורד נערך לאחרונה מחקר בשיטת Atomic Absorption Spectrometry, במגמה לעמוד על מקור הכלים. החוקרים לא הגיעו למסקנות סופיות, אך לדב' ריהם מקור החרס של כל הכלים הוא איזור קנידוס. רק מחקרים נוספים יוכלו לתת תשובות נחרצות יותר.

שקמונה, אפולוניה ואשקלון. כלים נוספים ידועים גם מפטרה ומגרש שבעבר-הירדן. בכל האתרים האלה מופיעים איילים הדומים לאיילים שלפנינו. אייל נוסף נמצא באוסף דיין.

כלים ספורים בלבד נתגלו בחפירות מסודרות מחוץ לארץ-ישראל. רוב הכלים הידועים לנו נמצאו באקראי ונרכשו בשביל אוספים פרטיים שונים. תפוצתם ברחבי האימפריה הרומית כוללת את בריטניה, דרום רוסיה, אסיה הקטנה, יוון, מצרים ולוב. בארצות אלו נמצאו גם כלים בדמות פיל, גמל, ציפורים וראשים גרוטסקיים.²

דומה, שקבוצת הכלים שתוארה למעלה היא רק חלק קטן ממכלול גדול יותר של כלי שתייה ומזיגה, שמשותפת לכולם

כלי דמוי-אייל שנתגלה בתל שקמונה

דור; כלי דמוי-אייל

אחת התרומות החשובות של תל דור למחקר הכלים האלה הוא תארוכם. בכל שטח-החפירה נתגלו הכלים בשכבה העליונה של התל. ממצאים נוספים משכבה זו – כגון מטבעות, כלי יבוא וחותמות – מעידים בבירור, שנוצרו בשלהי המאה ה'ב' לסה"נ או בראשית המאה ה'ג'.

לסיכום: ההשוואה בין הכלים מחפירות דור ובין כלי-מתנת מן התקופה הרומית מעלה בבירור, כי האומנים שיצרו את הכלים האלה ביקשו לחקות בחרס, שהוא חומר זול יחסית, כלים יקרים ממתכת. שימוש דומה נעשה גם בזכוכית, וכלים אלה הופצו ברחבי האימפריה. בארץ-ישראל היה הביקוש בעיקר לכלים שצורתם צורת אייל.

הטכניקה של עשייתם והשימוש בחרס זהה ובצבעי-חיפוי זהים. על חלק מן הכלים מופיעות סצינות המתארות דמויות מוקפות שריגיגפן ואשכולות ענבים, ומכאן, שלפנינו כלי-משתה, ששימשו אולי בפולחן דיוניסוס. תימוכין להשערה זו אפשר למצוא בכתובת, שעל בסיסו של אחד הכלים: *olvoφόρος*, כלומר, לפנינו כלי-קיבול ליין.

אחת הבעיות הקשורות בקבוצת כלים זו היא מקום מוצאם. כלים רבים מסוג זה נמצאו בצפון אפריקה, בעיקר במצרים, ולכן קבעו החוקרים בעבר, שנוצרו באלכסנדריה. היום נוטים החוקרים להניח, שבית-היוצר שממנו הופצו ברחבי האימפריה היה בקנידוס שבאסיה הקטנה, שם היו בתי-יוצר מפורסמים,

¹ ראה: D.M. Bailey, "Cnidian Relief Ware Vases and Fragments in the British Museum, I: Lagynoi and Headcups", *RCRF Acta*, XIV-XV (1972-1973), pp. 11-25

² ראה: J.W. Hayes, *Late Roman Pottery*, London 1972

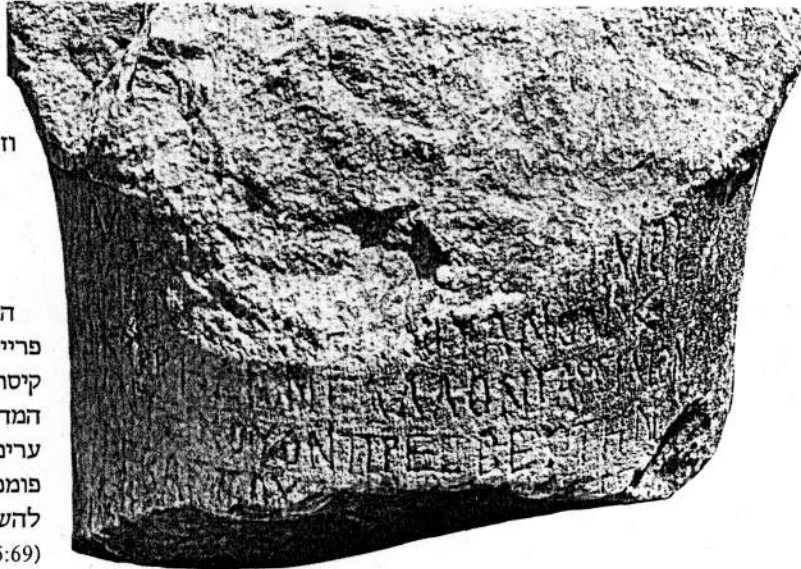
דוד; תצלום וציור של כלי בדמות כלב כורע

כתובת הקדשה לדור למושל סוריה (?)

דב גרא וחנה כותן

דור; כתובת הקדשה למושל סוריה

זוה התרגום לעברית:

לפנינו כתובת יוונית מדור, שעל-פי המידע שנמסר לנו נמצאה בימי מלחמת העולם השנייה ליד השער המזרחי של דור. הכתובת חקוקה בעמודי-אבן, אשר שימש בסיס לפסל. חלקה התחתון של האבן שבור, ומן הכתובת נשתמרו באופן חלקי שש השורות הראשונות. הכתובת משתרעת על שטח שאורכו כ־60 ס"מ וגובהו כ־30 ס"מ. גובה האותיות כ־5 ס"מ. נוסח הכתובת, בלויית השלמות, הוא כדלהלן:

M(άρκον) [Πάκκιον --- Πο]πλίου
υἱὸν [--- Σιλ]ουάνον K(όιντον)
Κορήδιον Γάλλον Γαργίλιον
4 Ἀντίκουον πρεσβευτήν
Σεβαστοῦ [ἀντιστράτηγον]
ἐπ[αρχείας Συρίας?---]

הנוסח היווני משקף נוסח לאטיני, שתעתיקו הוא:

M(arcum) [Paccium --- Pu]blii
filium [--- Sil]vanum Q(uintum)
Coredium Gallum Gargilium
4 Antiquum legatum
Augusti [propraetore]
pr[ovincia]e Syriae?---

(לכבוד) מארקוס פאקיוס בן פובליוס --- סילוואנוס, קווינטוס קורדיוס גאלוס, גארגיליוס אנטיקואוס, מושל של אוגוסטוס בדרגת פרייטור של הפרובינקיה סוריה (?). הנוסח המופיע בשורות 4-5 - "מושל של אוגוסטוס בדרגת פרייטור" - מעיד, כי הכתובת מוקדשת למושל פרובינקיה קיסרית. מאחר שהכתובת נמצאה בדור, יש מקום להניח, כי המדובר במושל שדור נכללה בפרובינקיה שלו. העיר דור, כמו ערים יוניות אחרות, צורפה לפרובינקיה של סוריה על-ידי פומפיוס (מלח' א: 155-157 = קדמ' יד: 74-76). דור הוסיפה להשתייך לסוריה גם לאחר המרד הגדול, שכן פליניוס הוק (Naturalis Historia, 5:69) מוסר לנו, כי בימי שלטונו של הקיסר אספסיאנוס היתה קיסריה הגבול הצפוני של פאלסטינה. תמונה דומה משתקפת גם מתיאורו של הגיאוגראף פטולמיאוס. הדעת נותנת אפוא, כי לפנינו כתובת הקדשה למושל סוריה, לאיש שהוקדשה לו הכתובת יש שבעה שמות, לפחות, ואולי אפילו שמונה. תופעה זו של ריבוי שמות אצל הרומאים היתה אופנה רווחת במאה ה'ב' לסה"נ. הביטוי הבולט ביותר הוא זה של אחד הקונסולים בשנת 169 לסה"נ, שהיו לו 38 שמות. זהו אחד הנימוקים הנכבדים לייחוס הכתובת מדור למאה ה'ב'.

האיש השתייך לשלוש משפחות, לפחות, שמן-הסתם היו קשורות זו לזו בקשרי אימוץ או נישואין: ה'Pacii Silvani', ה'Coreidii Galli' וה'Gargilii Antiqui'. שמות משפחה אלה מופיעים בכתובות מספר המיוחסות לאדם שהיה המושל של פרובינקיה ערביה בשנים 116/7-118/9, קונסול בשנת 119 ומושל של אסיה בימי האדריאנוס בשנים 133-136. ייתכן, שניתן לזהות את האיש שלפנינו עם הקונסול של שנת 119. ואם אכן כך הדבר, אזי היה מושלה של סוריה לאחר שנה זו (שכן מושלי סוריה, אף-על-פי שנקראו פרופרייטורים, נתמנו לתפקידם רק לאחר שהיו קונסולים) ולפני שהיה מושל אסיה בשנים 133-136. פרקיזמן זה חופף בדיוק את החלל שברשימת מושלי סוריה בימי האדריאנוס - 119 עד 132 - וניתן אפוא לשבח בו את האיש שהוקדשה לו הכתובת שלפנינו.